

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З РАС МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЕМІГРАЦІЇ

SPEECH DEVELOPMENT IN YOUNG SCHOOL-AGE CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER DURING FORCED EMIGRATION

Стаття присвячена аналізу особливостей мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з розладами спектра аутизму в умовах вимушеної еміграції, зумовленої війною в Україні. Розглядається проблема мовленнєвої адаптації дітей з аутизмом у новому мовному та соціокультурному середовищі, підкреслюючи складність такої адаптації через специфіку порушень комунікації, характерних для РАС. Визначено, що діти з РАС часто демонструють труднощі як у формуванні мовлення, так і в його функціональному використанні – спостерігаються ехололії, ригідність мовних структур, труднощі в розумінні соціального контексту спілкування. Водночас, авторки наголошують на високому рівні індивідуальної варіативності в мовленнєвому розвитку таких дітей, що потребує комплексного та диференційованого підходу.

У межах дослідження було проведено спостереження та опитування в спеціалізованій школі при Фундації «Porta Vitae» (Польща), де навчаються діти з РАС з України. Проаналізовано досвід адаптації дітей до нового мовного середовища, результати батьківських анкет та практичні спостереження педагогів. Отримані дані свідчать як про наявність низки труднощів, пов'язаних із втратою рідного мовного оточення, так і про окремі позитивні зміни – появу нових мовних ініціатив, розширення комунікативного репертуару за умови логопедичної підтримки та використання альтернативних засобів комунікації. Особливу увагу приділено ролі двомовного середовища, збереженню рідної мови та поступовому опануванню мови країни перебування.

Авторки доходять висновку, що ефективна підтримка мовленнєвого розвитку дітей з РАС в умовах еміграції потребує врахування цілого комплексу чинників – рівня інтелектуального розвитку, психоемоційного стану, мотивації до спілкування, наявності спеціалізованої допомоги та якості взаємодії з дорослими. Водночас, в умовах грамотного організованого середовища діти можуть демонструвати позитивну динаміку, зберігати рідну мову й формувати базові навички іншомовного спілкування, що відкриває перспективи для їхньої подальшої соціалізації та інтеграції в нове суспільство.

Ключові слова: діти з РАС, мовленнєвий розвиток, еміграція, мовна адаптація, соці-

альна інтеграція, двомовність, логопедична підтримка.

This article explores the characteristics of speech development in young school-age children with Autism Spectrum Disorder (ASD) within the context of forced emigration resulting from the war in Ukraine. It focuses on the challenges these children face in adapting linguistically to a new cultural and language environment, highlighting the complexity of this process due to the communication difficulties inherent to ASD. Children with ASD often experience challenges both in speech production and its functional use, such as echolalia, rigid language patterns, and difficulties understanding the social context of communication. At the same time, the authors emphasize the significant individual variability in speech development among these children, underscoring the need for a comprehensive and tailored approach.

The study is based on observations and surveys conducted at a specialized school affiliated with the "Porta Vitae" Foundation in Poland, where Ukrainian children with ASD receive education. It examines their adaptation to the new linguistic environment through parental questionnaires and educators' practical observations. The findings reveal a range of difficulties associated with the loss of the native language environment, alongside positive developments such as emerging language initiatives and an expanded communicative repertoire supported by speech therapy and alternative communication methods. Particular attention is given to the role of bilingual settings, the preservation of the native language, and the gradual acquisition of the host country's language.

The authors conclude that effective support for speech development in children with ASD during emigration requires addressing multiple factors, including intellectual abilities, emotional well-being, communication motivation, availability of specialized support, and quality of adult interaction. When provided with a well-structured environment, these children can demonstrate positive progress, maintain their native language, and acquire foundational skills in a new language, paving the way for successful social integration and adaptation to their new society.

Key words: children with autism spectrum disorder, speech development, emigration, language adaptation, social integration, bilingualism, speech therapy support.

УДК 373.3-056.34:[37.016:81'243-028.31]
(4=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.2.14>

Соловйова Т.Г.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти
Запорізького національного
університету

Ільчова Я.О.,

студентка II курсу магістратури
факультету соціальної педагогіки
та психології
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасному світі глобалізаційні процеси, соціально-політичні трансформації та військові конфлікти суттєво впливають на умови життя мільйонів людей. Повномасштабна війна в Україні, яка триває з 2022 року, спричинила гуманітарну кризу та масове переміщення населення. Станом на 2025 рік понад 5 мільйонів українських громадян отримали тимчасовий захист за кордоном, ще

близько 8 мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами. Значна частина серед них – діти, які опинилися в умовах еміграції, в тому числі, і вимушеної еміграції, втрати стабільного освітнього та мовного середовища.

Особливо вразливою категорією серед переміщених осіб є діти з розладами спектра аутизму. За оцінками міжнародних організацій, приблизно 1% дитячого населення має ознаки аутизму, що

дозволяє припустити наявність понад 100 тисяч дітей з РАС серед українських переселенців. Вони мають специфічні труднощі у сфері мовлення та комунікації, які значно ускладнюються необхідністю адаптації до нового мовного середовища, соціокультурного контексту та психоемоційного напруження, пов'язаного з досвідом війни та втраченим «відчуттям дому».

В умовах руйнування освітньої інфраструктури (понад 800 закладів освіти зруйновано або пошкоджено) та обмеженого доступу до спеціалізованої допомоги, діти з РАС стикаються з подвійним навантаженням – як комунікативним, так і психологічним. Це вимагає переосмислення системи підтримки таких дітей як на рівні приймаючих держав, так і в межах внутрішньої освітньо-корекційної політики України. З огляду на вищезазначене, дослідження особливостей розвитку, мовленнєвої адаптації та підтримки дітей з РАС в умовах еміграції набуває особливої актуальності в контексті сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями психофізичного розвитку дітей з РАС займалися відомі вітчизняні та зарубіжні науковці різних суміжних галузей – психологи, педагоги, медики, логопеди тощо. Так, психологи О. Кононенко, Л. Царенко, Я. Омельченко, О. Дячкова досліджували шляхи надання психологічної допомоги дітям у кризових, травмуючих ситуаціях; Е. Ходанович, Л. Дробіт та інші вчені вивчали мотиваційні, адаптаційні процеси у дітей різного віку з РАС; корекційні педагоги, логопеди Н. Базима, Т. Коломоєць, Н. Бабиш, І. Ляхова, Н. Гаврилова, І. Мартиненко та інші досліджували можливості корекції психофізичного розвитку, зокрема мовлення дітей з розладами аутистичного спектру.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність численних досліджень, присвячених мовленнєвому розвитку дітей з розладами аутистичного спектру, більшість із них фокусуються на умовах звичного середовища, де дитина має доступ до стабільної системи підтримки, рідної мови та сталого соціального оточення. Натомість залишається недостатньо вивченою ситуація, в якій такі діти опиняються в умовах вимушеної еміграції – із супутньою зміною мовного середовища, втратами звичних комунікативних патернів, емоційного комфорту та спеціалізованої допомоги. У науковому полі бракує систематизованих даних щодо впливу еміграції на мовленнєвий розвиток дітей з РАС молодшого шкільного віку, особливо з урахуванням особистісних, когнітивних та середовищних факторів. Саме ці аспекти становлять актуальну та малодосліджену ділянку загальної проблеми, що потребує подальшого аналізу і практичного осмислення.

Мета статті – виявлення особливостей мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку

з розладами спектру аутизму в умовах еміграції та визначення ефективних методів підтримки їхнього мовленнєвого розвитку та соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Для нашого дослідження важливим стало виявлення особливостей мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру в умовах вимушеної еміграції. Подальший виклад ґрунтується на аналізі наукових підходів, емпіричних спостережень і результатів досліджень, які дозволяють окреслити актуальні проблеми мовленнєвої адаптації зазначеної категорії дітей.

Як зазначають у своєму дослідженні О. Дячкова та Л. Мохнар [1], вимушена еміграція є несподіваною та стресовою подією для дитини, яка часто відбувається без можливості попереднього обговорення чи підготовки. У більшості випадків батьки або опікуни змушені приймати рішення раптово, не маючи змоги пояснити дитині ситуацію або врахувати її емоційний стан. У результаті дитина змушена адаптуватися до нових обставин негайно й беззастережно, наслідуючи дорослих. Саме тому вимушена еміграція може розглядатися як потенційно травматичний досвід, що за відсутності належної психологічної підтримки здатен спричинити розвиток посттравматичного стресового розладу. На думку О. Кононенко та А. Григоращенко [2], адаптація дитини до нового мовного середовища значною мірою залежить від її індивідуальних здібностей. Діти з вищим рівнем інтелекту, як правило, легше опановують нову мову та швидше звикають до змін. Потрапляючи в незнайомий мовний простір, дитина зазнає значного стресу. Реакція на так званий «мовний шок» у кожного різна – дехто надовго замовкає, перебуваючи в мовній тиші, проте водночас внутрішньо накопичує нову лексику. Це період мовчання, який може тривати у дитячому садку чи школі досить довго. Інші, навпаки, переживаючи ізоляцію, можуть реагувати агресивно – прагнучи будь-яким словом або дією привернути до себе увагу. У таких дітей нерідко виникають спалахи агресії, вони можуть провокувати конфлікти або вступати в бійки без очевидних причин.

У своїх дослідженнях О. Шевчук-Ключева також порушує актуальну проблему впливу вимушеної еміграції на мовленнєвий розвиток українських дітей, акцентуючи увагу на складнощях у збереженні та розвитку рідної мови в умовах нової соціокультурної реальності. Автор зазначає, що більшість українських дітей-мігрантів відвідують місцеві заклади освіти, де відсутня належна підтримка української мови. Це створює загрозу втрати комунікативної компетентності українською мовою, що може стати серйозною перешкодою для подальшої реінтеграції дітей до української освітньої системи після завершення війни. Автор підкреслює, що в умовах багатомовності українських

родин важливо не лише розвивати нову мову оточення, але й підтримувати рідну мову як засіб збереження національної культури, емоційної стабільності та зв'язку з батьківщиною [3].

У випадку, коли йдеться про дитину з розладами аутистичного спектру, ситуація суттєво ускладнюється через те, що саме проблема адаптації є однією з основних при РАС. Як свідчать дослідження багатьох науковців, діти з розладами аутистичного спектру демонструють підвищену чутливість до змін у середовищі, тому вимушене переміщення до іншої країни супроводжується інтенсивними психоемоційними навантаженнями. Це, в свою чергу, може дестабілізувати вже сформовані мовленнєві навички або ж, навпаки, сприяти їх активізації в умовах ефективної спеціалізованої підтримки.

На думку Н. Базими, Є. Линдіної [4] необхідно акцентувати увагу на складності класифікацій, багатофакторності етіології, а також на необхідності комплексного психолого-педагогічного підходу до дітей із розладами спектра аутизму. У контексті нашої теми особливо важливим є акцент на тому, що діти з РАС становлять гетерогенну групу з різним рівнем інтелектуального, мовного та соціального розвитку, а отже потребують індивідуалізованих стратегій навчання та корекції. Автори підкреслюють, що особливості розвитку комунікативної сфери є визначальними у визначенні можливостей соціальної адаптації дітей з аутизмом. Зазначимо, що діти з РАС часто мають серйозні порушення мовлення або відсутність вербальної комунікації, що обмежує їх здатність до соціальної взаємодії, ускладнює навчання, а в умовах еміграції – ще й посилюється потребою в адаптації до нового мовного середовища. В умовах еміграції, коли змінюється не лише соціокультурне оточення, а й мова спілкування, ці діти потрапляють у ситуацію подвійного навантаження – психоемоційного (через зміну життєвого середовища) та когнітивного (через мовний бар'єр і труднощі розуміння нової системи сигналів). У світлі цього актуальною є теза авторів про необхідність створення системи ранньої діагностики, передбачення соціального та мовленнєвого потенціалу дитини, а також індивідуалізації корекційної роботи, включно з урахуванням культурного й мовного контексту. У цілому, дослідження Н. Базими та колег підкреслює, що ефективна підтримка дітей з аутизмом у нових соціальних умовах – в даному випадку, еміграції – можлива лише за умов глибокого розуміння індивідуальних особливостей розвитку, системного психолого-педагогічного супроводу та чутливості до мовних бар'єрів, що збігається з актуальними викликами сьогодення [4].

Розглянемо власне особливості мовленнєвого розвитку дитини з РАС. Численні дослідження доводять, що мовленнєвий розвиток дітей із

розладами спектра аутизму є складним і варіативним процесом, що значною мірою залежить від індивідуальних особливостей дитини. Він часто супроводжується як затримками у формуванні мовлення, так і якісними порушеннями мовленнєвої продукції. У більшості випадків спостерігаються труднощі як у розвитку експресивного, так і імпресивного мовлення, а також у використанні мови як засобу комунікації [6; 7].

Однією з характерних рис є відсутність або істотне зниження мотивації до мовленнєвої взаємодії. Діти з РАС часто не прагнуть до встановлення контакту з оточенням, навіть якщо володіють певним словниковим запасом. Їхнє мовлення може бути ригідним, шаблонним, неінтонованим і позбавленим емоційного забарвлення. Спостерігається схильність до стереотипних висловлювань, ехололій, використання мовлення в нефункціональний спосіб – наприклад, для самостимуляції або ритуального повторення знайомих фраз.

Окрему складність у процесі соціальної адаптації дітей з РАС становить їхня нездатність гнучко адаптувати мовлення до конкретного комунікативного контексту. Навіть у випадках, коли дитина володіє достатнім лексичним запасом і будує граматично правильні речення, її мовлення часто позбавлене ситуаційної доречності – не враховуються соціальні ролі співрозмовників, інтонаційні та емоційні сигнали, не зчитуються наміри, запити або реакції іншої сторони. Така формальна, позаконтекстна комунікація перешкоджає встановленню емоційно забарвленого контакту, що особливо важливо у новому соціальному середовищі, наприклад, у разі еміграції. Крім того, мовлення дітей з аутизмом часто супроводжується низкою порушень – граматичних, лексичних, фонетичних, – що додатково ускладнює сприймання їхнього мовлення оточенням. Усе це значно знижує ефективність мовлення як інструменту соціальної взаємодії та інтеграції в нові умови життя й навчання.

В умовах мовного бар'єру, пов'язаного з перебуванням у новій країні, ці труднощі можуть посилювати комунікативну ізоляцію дитини та підвищуючи ризик соціального відторгнення. На думку І. Мартиненко [5] та інших науковців, саме тому при створенні програм підтримки дітей з РАС особлива увага має приділятися не лише розвитку мовних навичок, а й формуванню їх соціальної гнучкості, прагматичної компетенції та вмінню орієнтуватися в невербальних сигналах і умовах спілкування.

Комунікативна сфера в дітей з РАС також зазнає суттєвих порушень. Незважаючи на наявність мовних ресурсів, багато хто не ініціює контакт, не підтримує діалог і не розуміє звернену мову. У невербальній поведінці спостерігається знижена або відсутня жестикуляція, обмежене

використання міміки, відсутність вказівних дій. Це істотно ускладнює побудову діалогу як з ровесниками, так і з дорослими, а також сприяє соціальній ізоляції дитини.

Водночас мовленнєвий розвиток дітей із РАС є надзвичайно індивідуальним. У деяких випадках мовлення взагалі не формується, в інших – навпаки, спостерігається граматично складне, однак нефункціональне мовлення, яке не відповідає нормам соціальної комунікації. Виділяються різні типи мовленнєвого профілю – від повної відсутності мовлення до ехолоалічної або формально граматичної, але соціально неефективної мови. Така різноплановість зумовлена низкою чинників, серед яких особливе значення мають рівень когнітивного розвитку, сенсорні особливості, психоемоційний стан, наявність систематичної логопедичної та психолого-педагогічної підтримки [5 та ін.].

У цілому, мовленнєві особливості дітей з розладами спектра аутизму потребують глибокого та багатопланового аналізу в кожному окремому випадку. Універсальні моделі або шаблонні підходи до діагностики й корекції мовлення часто виявляються недостатніми, оскільки мовленнєвий розвиток дітей з РАС є вкрай нерівномірним і залежить від цілого комплексу чинників – когнітивного рівня, ступеня вираженості аутистичної симптоматики, сенсорної чутливості, мотивації до комунікації, а також умов навчання, виховання й мовного середовища. Особливої уваги потребує врахування контексту, в якому дитина розвивається – наявність або відсутність системної підтримки, якості соціальних контактів, тип навчального закладу, мова оточення – усе це може як сприяти формуванню мовленнєвих навичок, так і гальмувати їх. Поєднання індивідуальних психофізіологічних характеристик дитини з конкретними соціокультурними умовами (зокрема, в умовах еміграції) визначає не лише темп, а й напрям її мовленнєвого розвитку.

Розглянемо особливості розвитку мовлення дітей з розладами аутистичного спектру через міні дослідження на базі польської організації – Фондації «Porta Vitae» в недержавній спеціальній школі для дітей з РАС. Місія та основна мета даної організації – допомога дітям, яким поставлено діагноз аутизм, та їхнім родинам. Організація працює з 2017 року і основними напрямками роботи є навчання та реабілітація дітей. У складі організації функціонує заклад дошкільної освіти, відділ підготовки до школи та початкова школа. У 2025 році у закладах Фондації близько 120 дітей, серед них 70% – це українські переселенці. У всіх учнів діагностовано розлади аутистичного спектру, а також супутні порушення розвитку. В організації працюють педагоги, логопеди, психологи, реабілітологи, поведінкові терапевти, спеціалісти з сенсорної інтеграції, дефектологи, нейропсихологи тощо.

Фундація – це велика спільнота, багато батьків проживають у гуртожитках, де поряд із ними є інші родини з подібними проблемами. Фонд допомагає їм у вирішенні всіх питань – від оформлення документів до побутових справ. Адаптація дітей до мовного середовища в навчальних закладах відбувається за допомогою альтернативної комунікації: всі слова та інструкції супроводжуються візуальними підказками, картками. Працюють і спеціалісти, які говорять українською, але основна мова комунікації – польська. За свідченнями керівництва організації, досить високий відсоток дітей, які після навчання змогли перейти до звичайних навчальних закладів не лише в Польщі, а й у різних країнах світу.

У ході проведеного нами дослідження на базі Фондації «Porta Vitae» в недержавній спеціальній школі для дітей з РАС були зафіксовані характерні труднощі, що виникають у цих дітей у процесі мовної адаптації. Вчителі та спеціалісти наголошують на тому, що багатьом дітям важко засвоювати нову мову через обмежену здатність до соціальної взаємодії та особливості когнітивного розвитку. Крім того, батьки часто відчують дилему між підтримкою рідної мови та необхідністю інтеграції в нове мовне середовище.

Досвід роботи школи свідчить, що ефективними стратегіями підтримки дітей у таких умовах є використання візуальних комунікативних засобів, адаптованих навчальних матеріалів та поетапне занурення у мовне середовище без примусу. Практичні спостереження показують, що найбільших успіхів у мовленнєвому розвитку досягають ті діти, які отримують індивідуальну логопедичну підтримку та залучаються до мовленнєвих ігор у двох мовах. Втім, переважно навчання відбувається саме польською мовою.

Спостереження, здійснені під час проведення дослідження в спеціалізованій школі для дітей з РАС при Фондації, дозволили висунути припущення щодо наступних тенденцій:

- діти, які до еміграції не отримували корекційної допомоги, у новому середовищі змогли продемонструвати позитивну динаміку мовленнєвого розвитку, зокрема – появу перших слів або розширення комунікативного репертуару;

- у дітей, які до того мали сформовані базові навички мовлення, але зіткнулися з різкою зміною життєвих обставин, спостерігалися ознаки регресу – зниження спонтанної мовленнєвої активності, втрата ініціативи в комунікації, повернення до стереотипних форм поведінки.

Згідно з науковими даними, дестабілізація психоемоційного стану, викликана еміграцією, часто провокує тимчасове порушення або уповільнення мовного функціонування, що потребує додаткової інтервенції з боку логопеда, психолога та дефектолога.

За свідченнями професіоналів-практиків, які працюють у даній Школі, одним із ключових соціальних викликів для дитини з РАС в умовах еміграції є втрата звичного мікросоціального середовища – рідного кола спілкування, знайомих педагогів, налагоджених корекційних практик. У новому середовищі дитина обов'язково зіштовхується з мовним бар'єром, що додатково ускладнює процес комунікації з ровесниками й педагогами, а отже – підвищує ризики соціальної ізоляції.

Окрім фахівців, які працюють з дітьми, у міні-дослідженні взяли участь батьки дітей, які стали учнями означеної Школи після переїзду до Польщі. Серед учасників опитування було 24 матері дітей з РАС молодшого шкільного віку. Зазначимо, що більшість учасників дослідження емігрували в Польщу з початком повномасштабного вторгнення, тобто у 2022 році. Дослідження проводилося в січні 2025 року. Метою опитування було з'ясування певних особливостей в розвитку мовлення дітей з РАС в умовах нового мовного середовища. Вік дітей на момент опитування – 9 років – 41,6%, 10 років – 19%, 11 років – 18,7%, 12 років – 18,7%. Всі ці діти мають діагностовані розлади аутистичного спектру і є учнями початкової Школи Фундації.

Щодо ступеня порушення інтелектуального розвитку – більшість батьків (66,7%) зазначили помірний ступінь; 16,7% – мають тяжкий ступінь; 8,3% – легкий та 8,3% – не мають порушень інтелектуального розвитку.

Половина дітей не мають вербального мовлення; відповідно по 8,3% дітей говорять окремі слова та «буквально пару слів» (з відповідей батьків); 33,3% – мають вербальне мовлення. На запитання, «Чи має дитина комунікативні наміри?» відповіді батьків розподілилися таким чином: 41,7% – так, але переважно з дорослими; 50% – так, але переважно в родині; 16,7% мають комунікативні наміри в цілому. Відповідь «не має комунікативних намірів» – не обрав ніхто з батьків. Загальна кількість перевищує 100% через те, що батьки мали можливість обирати більше одного варіанту відповіді.

Наступне запитання – «Якими засобами спілкування користується Ваша дитина зараз?» також передбачало вибір кількох варіантів відповідей. Серед запропонованих варіантів були «жести», «картки PECS», «слова чи фрази», «таблиці комунікації», «планшет». Саме ці засоби активно використовуються в Школі. Отже, відповіді розподілилися таким чином: 50% користуються жестами; картки PECS використовують 33,3% дітей; 41,7% використовують слова або фрази; таблиці комунікації – 24,9%; планшетом користуються двоє дітей (8,3%).

Запитання щодо користування мовою – польською чи українською, – 66,7% батьків відповіли, що дитина реагує/користується майже однаково;

24,9% – користується українською мовою; двоє дітей (8,3%) краще реагують вже на польську мову. Зазначимо, що саме ці діти переїхали в Польщу до початку війни.

Важливе запитання стосувалося безпосередньо закладу освіти та нових умов навчання дітей. Отже, на запитання «Як, на Вашу думку, змінився рівень комунікації Вашої дитини після початку навчання польською мовою?», відповіді розподілилися таким чином: 58,3% батьків побачили суттєві позитивні зміни; 33,3% зазначили, що особливих змін не відбулося; 8,3% – відмітили певне погіршення. В цілому, дуже важливо, що більше половини дітей мають певний прогрес.

Відповіді на запитання щодо розуміння дитиною польської мови розподілилися таким чином: 33,3% дітей добре розуміють звернене мовлення польською; 50% дітей – основні фрази; 16,7% розуміють деякі слова. А ось на запитання «Чи намагалася Ваша дитина використовувати польську мову для спілкування?», відповідь «ні» обрали 41,7% респондентів; 33,3% дітей намагаються використовувати; інші – 24,9% використовують іноді окремі прості слова.

Складним виявилось запитання про те, скільки часу знадобилося дитині для засвоєння базової комунікації польською мовою? Відповіді коливалися від одного року (16,7%) до 2–3 років або «складно відповісти» – всі інші.

Останні два запитання опитувальника містили відкриті запитання щодо труднощів, з якими стикаються діти та їхні батьки під час інтеграції до нового мовного та культурного середовища, а також запитання щодо того, що саме може допомогти у розвитку комунікативних, мовленнєвих та когнітивних навичок дітей.

Аналіз цих відповідей батьків свідчить, що діти з РАС у новому середовищі:

- мають серйозний мовний бар'єр, особливо, якщо сім'я не володіє польською;
- виявляють «нові» проблеми з поведінкою через «нерозуміння»;
- мають обмежене коло спілкування переважно з дорослими або членами родини;
- не завжди розуміють нове мовне оточення, навіть на третьому році перебування в країні;
- демонструють зниження мотивації до комунікативної взаємодії з новими людьми.

У деяких випадках, однак, фахівці та батьки відзначали зростання комунікативної ініціативи, що обумовлено появою в житті дитини нових стимулів, методів альтернативної комунікації (PECS, візуальні підказки) та логопедичної підтримки.

Отже, одним із ключових факторів, що впливає на мовленнєвий розвиток дітей із РАС в умовах еміграції, є зміна мовного середовища. Потрапляючи до країни з іншою мовою спілкування, дитина виявляється в ситуації мовної конкуренції

або навіть необхідності засвоєння двох мов одночасно, що близьке до феномену білінгвізму. Для дітей із типовим розвитком така ситуація часто є стимулюючою, проте у дітей з РАС вона може викликати дезорієнтацію, посилення комунікативних труднощів або регрес уже набутих навичок.

Спостереження, здійснені в межах дослідження свідчать, що у багатьох дітей початкове знайомство з новою мовою (зокрема польською) відбувається пасивно – через слухання та поступове розпізнавання знайомих слів і фраз. Згодом деякі діти починають реагувати на прості інструкції, відтворювати мовні звороти, виявляти зацікавленість до повторення почутого. У тих випадках, коли рідна мова активно підтримується вдома, дитина зазвичай зберігає її на побутовому рівні, хоча може уникати її використання поза родинним контекстом. Водночас у дітей, які повністю занурені в нове мовне середовище й не отримують підтримки рідної мови, нерідко спостерігається часткова або повна її втрата.

Цей мовний дисбаланс може створювати додаткові труднощі у формуванні комунікативних стратегій. У деяких дітей виникає своєрідна мовна фрагментація – змішування мов, вибіркове вживання окремих фраз без розуміння структури мови загалом. Якщо ж мовне середовище структуровано – наприклад, один з батьків послідовно спілкується з дитиною рідною мовою, а інший – мовою країни перебування, – діти демонструють більшу стабільність у мовленнєвій поведінці.

Наявність спеціалізованої підтримки – зокрема логопедичних занять, візуальних підказок, використання методів альтернативної комунікації, значно полегшує процес переходу до нового мовного коду. За умови поступового занурення в інше мовне середовище, без примусу, з урахуванням індивідуальних потреб дитини, цілком можливе не лише збереження, а й розвиток мовленнєвих навичок у двох мовах.

Висновки. Таким чином, у результаті дослідження було виявлено особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з розладами спектра аутизму в умовах еміграції. Зокрема, встановлено, що такі діти демонструють значну варіативність мовленнєвих проявів – від повної відсутності мовлення до граматично складного, хоча не завжди функціонального використання мови. Характерними труднощами є обмежена мотивація до комунікації, невміння адаптувати мовлення до соціального контексту, порушення розуміння зверненої мови та дефіцит невербальних засобів взаємодії. Водночас у деяких дітей, особливо за умови своєчасного втручання, спостерігається

позитивна динаміка – поява перших слів, розширення комунікативного репертуару, зростання ініціативності у спілкуванні як рідною, так і новою мовою. Таким чином, навіть у складних умовах еміграції мовленнєвий розвиток дітей з РАС може мати поступальний характер.

Визначено, що ефективна підтримка мовленнєвого розвитку таких дітей вимагає індивідуалізованих, міждисциплінарних підходів, що об'єднують логопедичну, психологічну та педагогічну допомогу. До дієвих засобів належать використання альтернативної і додаткової комунікації (зокрема PECS, візуальних підказок), поступове й підтримувальне занурення у нове мовне середовище, а також активне збереження рідної мови в родинному спілкуванні. Практичний досвід підтверджує, що в умовах системної підтримки, доброзичливої атмосфери та міжмовного балансу діти з РАС здатні демонструвати помітний прогрес у розвитку комунікативних навичок, що сприяє не лише покращенню їхньої мовленнєвої компетентності, а й соціальній адаптації в новому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дячкова О. М., Мохнар Л.І. Психологічна допомога дітям в умовах вимушеної еміграції. *Психологія особистості*. 2023. Вип. 49. С. 100-104. URL : <https://surli.li/jeznmw>
2. Кононенко О. І., Григоращенко А. В. Психологічні особливості адаптації дітей в умовах війни та еміграції. *Психологія та соціальна робота*. 2022. Вип. 1-2 (55-56). С. 71-79. URL : <https://surli.cc/lvkqdh>
3. Shevchuk-Kliuzheva O. V. Home language and forced migration: communication practices of Ukrainian preschoolers. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2023. № 19. С. 107-112. URL : <https://surli.li/fqhghf>
4. Bazyma N., Lyndina Y., Rasskazova O., Kavylina G., Litovchenko O., Hrynyk I. Research of the Problem of Autism and Autistic Disorders: Theoretical Aspect. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2022. № 14 (2). P. 301-317. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/582>
5. Мартиненко І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис. ... док. психол. наук. 19.00.08 – Спеціальна психологія. Київ, 2017. 502 с. URL : <https://surli.cc/yoaydbb>
6. Ходанович Е. М. Особливості роботи з батьками дітей з розладами аутистичного спектра для покращення їх адаптації до освітнього середовища закладів дошкільної освіти. *Перспективи та інновації*. 2025. № 2 (48). С. 1751-1763.
7. Островська К. О., Островський І. П., Дробіт Л. Р. Мотивація учіння дітей з розладами спектру аутизму. *Психологічний часопис*. 2020. №4. С. 185-194.